

2
0
1
8

ROZI IZVJEŠTAJ

Godišnji izvještaj o
stanju prava
LGBTI osoba u Bosni i
Hercegovini

Rozi izvještaj 2018.

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2018.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
Broj publikacije: 64

Naslov: Rozi izvještaj 2018.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Autori_ce i priređivači_ce: Vladana Vasić, Emina Bošnjak,
Darko Pandurević, Liam Isić, Jozo Blažević, Lejla Huremović

Lektura i korektura: Šejla Hukara

Prelom i dizajn: Feđa Bobić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova poželjno je, uz obavezno prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Izvještaj pokriva period od 1.1.2017. do 30.4.2018, osim za podatke za koje je naglašen period za koji su prikupljeni.

Publikacija je rezultat rada na ljudskim pravima LGBTI osoba u okviru različitih projekata Sarajevskog otvorenog centra, koje su podržali_e (prema abecednom redu): Ambasada Kraljevine Nizozemske (MATRA program), Fondacija Heinrich Boell - ured u Sarajevu, Fond otvoreno društvo BiH, Njemačka ambasada u BiH, Program podrške marginaliziranim grupama – KULT, Stalna Misija Kraljevine Nizozemske pri OSCE u Beču, State Department - Ured za demokratiju, ljudska prava i rad i Švedska međunarodna razvojna agencija (SIDA).

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira Ambasada Kraljevine Nizozemske u BiH (Program MATRA). Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

ISSN 2303-5552

ROZI IZVJEŠTAJ 2018.

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA
LGBTI OSOBA U BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO, 2018.

Zahvala

Ovaj izvještaj rezultat je rada članova_ica tima i volontera_ki Sarajevskog otvorenog centra, ali nikad ne bi nastao da nije bilo i fenomenalnih ljudi i institucija koje sarađuju s nama, kao i onih koji nas prijateljski podržavaju. Stoga se iskreno i ove, kao i prošlih godina, zahvaljujemo prijateljima i prijateljicama, članovima i članicama naših porodica, vanjskim saradnicima i saradnicama, aktivistkinjama i aktivistima, političarkama i političarima iz cijele BiH, partnerskim organizacijama u BiH i regiji, institucijama, izdavačima, dostavljačima raznih usluga, donatorima i svim divnim ljudima i organizacijama koje doprinose našem radu i uspjesima.

Sadržaj

SPISAK SKRAĆENICA	7
PRAKSE KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA	
Nasilje u porodici nad LGBTI osobama	8
Vršnjačko nasilje nad LGBTI osobama u školama	8
Ograničavanje slobode okupljanja u slučaju obilježavanja Međunarodnog dana vidljivosti transrodnih osoba	9
DOBRE PRAKSE	
Obuka za tužitelje_ice Tužilaštva Kantona Sarajevo i imenovanje kontakt-osobe za krivična djela počinjena nad LGBTI osobama	11
Saradnja s Ministarstvom rada, socijalne politike, raseljenih lica i izbjeglica Kantona Sarajevo na senzibilizaciji lokalnih institucija za rad sa LGBTI osobama	11
Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog Kantona provelo preporuku Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH u vezi s promjenom imena transrodnih osoba	12
SAŽETAK	13
PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI	
Adekvatna regulacija krivičnih djela izazivanja mržnje i poticanja na nasilje u krivičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta	14
Zakon(i) o životnim zajednicama osoba istog spola i zakon(i) o rodnom identitetu	14
Sloboda okupljanja LGBTI osoba	15
I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE	
Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine	17
Domaći pravni okvir	17
Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije	18
Provođenje preporuka Specijalnog izvještaja o stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine	20
Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba	21
Dokumentovani slučajevi	21
Smjernice za djelovanje	22
II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU	
Pravni okvir	23
Institucionalno djelovanje	23
Dokumentovani slučajevi	24
Smjernice za djelovanje	25

III SLOBODA OKUPLJANJA	
Pravni okvir	27
Dokumentovani slučajevi	27
Smjernice za djelovanje	30
IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE	
Pravni okvir	32
Dokumentovani slučajevi	33
Smjernice za djelovanje	33
V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA	
Pravni okvir	34
Dokumentovani slučajevi	35
Smjernice za djelovanje	36
VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA	
Pravni okvir	37
Društvena stvarnost	37
Smjernice za djelovanje	39
VII AZIL	
Pravni okvir	40
Dokumentovani slučajevi	41
Smjernice za djelovanje	41
VIII MEDIJI	
Pravni okvir	42
Analiza medijskog izvještavanja	42
Smjernice za djelovanje	43
RJEČNIK LGBTI POJMOVA	44
DODATAK	
Politički sistem Bosne i Hercegovine	48
Tabelarni prikaz provođenja preporuka Specijalnog izvještaja o stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine	51
O Sarajevskom otvorenom centru	54
Autori_će	55

SPISAK SKRAĆENICA

BiH	Bosna i Hercegovina
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama
ICCPR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija
ICESCR	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija
LGBTI	lezbejke, gej, biseksualne, transrodne i interspolne osobe
MS KS	Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo
MUP KS	Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo
MUP TK	Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona
MRSRI KS	Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo
PS BiH	Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
SOC	Sarajevski otvoreni centar
SORI	seksualna orijentacija i rodni identitet
SORISK	seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike
RTV	radiotelevijski
TOC	Tuzlanski otvoreni centar
UDHR	Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija
ZORS	Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine
ZZD	Zakon o zabrani diskriminacije

PRAKSE KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Nasilje u porodici nad LGBTI osobama

U toku 2017. godine Sarajevski otvoreni centar (SOC) dokumentovao je **11 slučajeva nasilja u porodici**, koji su varirali od prijetnji i ucjena, bespravnog oduzimanja slobode i zabrana kretanja, nasilja i nanošenja tjelesnih ozljeda, do prisilnog liječenja. Počinitelji_ce u svim ovim slučajevima većinom su bili_e roditelji ili braća i sestre, uz podršku šire porodice.

Najekstremniji zabilježeni slučaj nasilja bilo je dugogodišnje nasilje, koje su svakodnevno vršili otac i majka, iskorištavajući činjenicu da osoba nije ekonomski samostalna i da ne može jednostavno napustiti porodični dom. Nasilje je započelo u ranoj dobi, po autovanju same osobe, i nastavilo se kao stalan obrazac porodičnog odnosa.

Alarmirajuće je što postojeći sistem za borbu protiv nasilja u porodici nije spreman reagovati na ovakve slučajeve, te da, pored organizacija civilnog društva koje su spremne u sigurne kuće primiti lezbejke, ne postoji osiguran smještaj za gej muškarce i transrodne osobe žrtve nasilja u porodici. Neophodno je sistematski pristupiti rješavanju ovog problema koji, zbog ranjivosti žrtava, može voditi ka beskućništvu mladih lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interspolnih (LGBTI) osoba.

Vršnjačko nasilje nad LGBTI osobama u školama

Homofobno i transfobno međuvršnjačko nasilje zabilježeno je u **osam slučajeva** u 2017. godini. Slučajevi su varirali od homo/transfobnih dobacivanja do fizičkog nasilja, te su najčešće izostale reakcije osoblja obrazovnih institucija ili se i samo osoblje pridružilo podsmjehivanju žrtvama.

Iako su neki slučajevi prijavljeni nadležnim ministarstvima unutrašnjih poslova i centrima za socijalni rad, i dalje je evidentan nedostatak konkretnog institucionalnog plana za suzbijanje međuvršnjačkog nasilja i razvijanja inkluzivne i tolerantne obrazovne sredine, koja bi uključivala i LGBTI perspektivu.

Neophodno je zamijeniti školske planove i programe i udžbenike koji sadrže netačne i štetne informacije o LGBTI osobama, i u edukaciju obrazovnog osoblja uvesti informisanje o ljudskim pravima LGBTI osoba i senzibilizaciju za rad s ovom

društvenom grupom, te o načinima prevencije i borbe protiv međuvršnjačkog nasilja. Također, obrazovne institucije, u saradnji s centrima za socijalni rad, psiholozima/ pedagozima i ministarstvima unutrašnjih poslova, trebaju osmisliti programe prevencije i reakcije na međuvršnjačko nasilje s fokusom na zaštitu žrtve, posebno žrtava iz marginaliziranih društvenih grupa, ali i rehabilitaciju počinitelja_ica nasilja.

Ograničavanje slobode okupljanja u slučaju obilježavanja Međunarodnog dana vidljivosti transrodnih osoba

Sredinom marta 2018. godine SOC je uputio zahtjev Općini Centar za odobrenje održavanja javnog događaja – Međunarodnog dana vidljivosti trans osoba, na platou ispred BBI centra. Cilj je bio podsjetiti da su trans osobe jedna od najmarginaliziranijih društvenih grupa u BiH i podići svijest javnosti o problemima s kojima se ove osobe suočavaju. Budući da trg ispred BBI centra dijelom pripada Općini a dijelom BBI centru, prema praksi Općine Centar, za održavanje događaja bila nam je potrebna i saglasnost BBI centra. Od BBI centra je e-mailom stigao odgovor da ne mogu odobriti ovu aktivnost jer na taj dan već imaju dogovorenu jednu veću aktivnost, te da oni **„ne mogu odobravati tzv. visokorizične aktivnosti koje iziskuju dodatno obezbjeđenje kako našeg objekta, tako i trećih lica.“** Nakon molbe da pojasne svoj odgovor, nije dato nikakvo konkretno objašnjenje o načinu provođenja sigurnosnih procjena. SOC već jednom je održao događaj ispred BBI centra, uz podršku Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo (MUP KS), bez ikakvih sigurnosnih ili drugih problema.

Nakon odbijenice BBI centra, kontaktirano je i Narodno pozorište i tražena je saglasnost za održavanje akcije na Trgu Susan Sontag. Narodno pozorište oglasilo se istaknuvši da **„daje saglasnost samo i isključivo za događanja iz oblasti kulture i umjetnosti“** i da je **„povijesna građevina Narodno pozorište nacionalni spomenik“**, te da ne može **“odobriti manifestacije za čije održavanje se predviđaju posebne mjere sigurnosti“**. Trg ispred Narodnog pozorišta u potpunosti je javni trg koji nije u vlasništvu javne institucije Narodno pozorište. U telefonskom razgovoru s članicom SOC-a, direktorica Narodnog pozorišta izjavila je: **„Nije primjereno da se ovakav performans održava ispred Narodnog pozorišta, jer transparenti koje ćete držati sami po sebi nose negativnu konotaciju!“**

Procjena rizičnosti okupljanja građana_ki BiH, prema Zakonu o slobodi okupljanja Kantona Sarajevo, isključiva je nadležnost MUP-a KS. Iako se ova praksa Općine Centar temelji na Zakonu o privremenom korištenju javnih površina na području Kantona Sarajevo, bitno je naglasiti da je sam taj Zakon neprimjenjiv na ovakve

skupove i događaje i da **ovakvom praksom Općina Centar omogućava pojedinačnim ustanovama, institucijama i pravnim osobama da same tumače Zakon o javnom okupljanju Kantona Sarajevo, mimo odredbi tog istog Zakona, te da primjenjuju diskriminatorne kriterije u procjeni kojoj grupi građana_ki će dozvoliti pristup javnom prostoru koji već pripada građanima_kama.**

SOC uputio je žalbe Instituciji ombudsmena na odluke Narodnog pozorišta i BBI centra i u narednom periodu očekuje preporuke koje će ukazati na štetnost i nezakonitost ovakve prakse.

DOBRE PRAKSE

Obuka za tužitelje_ice Tužilaštva Kantona Sarajevo i imenovanje kontakt-osobe za krivična djela počinjena nad LGBTI osobama

U novembru 2017. godine prvi put je ostvarena direktna saradnja između Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo i SOC-a. Saradnja je započela održavanjem obuke o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje za 32 tužitelja_ice i stručna_ce saradnika_ce ove pravosudne institucije. Ovo je bio prvi put do sada da je jedna pravosudna ustanova delegirala ovako veliki broj svojih predstavnika_ca za obuku. Jedan od ciljeva bio je senzibilizirati i upoznati tužitelje_ice s efikasnim načinima zaštite i procesuiranja kršenja ljudskih prava na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika (SORISK) u BiH, u skladu s domaćim pravnim propisima, a poštujući međunarodne i regionalne pravne standarde.

Ostvarena saradnja direktno je rezultirala **imenovanjem kontakt-osobe – kantonalne tužiteljice – za rad s LGBTI osobama žrtvama krivičnih djela počinjenih iz mržnje**. Imenovanje kontakt-osobe u Kantonalnom tužilaštvu KS-a, a u vezi s izvršenjem krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta (SORI), znači da LGBTI osobe koje su bile izložene nasilju mogu otići direktno u Tužilaštvo i prijaviti slučajeve nasilja imenovanoj tužiteljici. Ovo je doprinijelo i **konačnom pokretanju slučaja u vezi s napadom na festival Merlinku 2014. godine pred Općinskim sudom u Sarajevu**.

Saradnja s Ministarstvom rada, socijalne politike, raseljenih lica i izbjeglica Kantona Sarajevo na senzibilizaciji lokalnih institucija za rad sa LGBTI osobama

Tokom 2017. godine također je **prvi put ostvarena saradnja SOC-a i Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo (MRSRI KS)**. Rezultat ostvarene saradnje je educiranje predstavnika_ca Ministarstva i resornih ustanova Ministarstva, ali i početak zajedničkog rada na razvijanju plana mjera za ravnopravnost ljudskih prava žena i LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo, koji će doprinijeti unapređenju kvaliteta života i zaštite LGBTI osoba i žena od diskriminacije na institucionalnom nivou.

Educiranje socijalnih radnika_ca, psihologa_inja, psihijatara_ica i javnih službenika_ca u nadležnosti ovog Ministarstva doprinijelo je njihovom senzibiliziranju za rad s LGBTI osobama, te većem razumijevanju rizika koji društvena stigmatizacija (u vidu predrasuda, diskriminacije, nasilja) predstavlja za kvalitet života i dobrobit LGBTI osoba. Suočeni_e su s tim na koji način netačne informacije o LGBTI osobama i stavovi koji se temelje na predrasudama mogu uticati na njihov rad s LGBTI osobama i članovima njihovih porodica.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog Kantona provelo preporuku Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH u vezi s promjenom imena transrodnih osoba

U novembru 2017. godine Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH izdala je preporuku kojom je naglasila da **prema zakonima o ličnom imenu entiteta, sve osobe mogu promijeniti ime u željeno drugo ime, bez obzira na to što društveno određeni spol imena i oznaka spola na dokumentima osobe ne odgovaraju jedno drugome.**

Preporuka je izdata nakon što su SOC i Tuzlanski otvoreni centar (TOC) podnijeli žalbu Instituciji ombudsmena zbog diskriminacije transrodne osobe kojoj je Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona (MUP TK) odbilo promijeniti ime.

Nakon primljene preporuke, **Ministarstvo je promijenilo ime osobe u skladu sa Zakonom o ličnom imenu Federacije Bosne i Hercegovine (BiH).** Preporuku je Institucija ombudsmena uputila svim ministarstvima unutrašnjih poslova u BiH, kako bi se u budućnosti izbjegle slične situacije.

SAŽETAK

Tokom protekle tri godine došlo je do određenih unapređenja pravnog okvira za zaštitu ljudskih prava i osiguranje ravnopravnosti LGBTI osoba. Međutim, istraživanje potreba i problema u LGBTI zajednici u BiH provedeno 2017. godine pokazalo je da su govor mržnje, diskriminacija i nasilje nad LGBTI zajednicom i dalje široko prisutni u bh. društvu.

LGBTI osobe često nisu u mogućnosti voditi uobičajen život niti realizirati neke od osnovnih životnih i društveno-kulturnih potreba (npr. biti otvoreni o svom ljubavnom odnosu, izražavati svoj rod i sl.), dok strah od nasilja, diskriminacije i/ili odbačenosti nerijetko rezultira i ekstremnijim oblicima samoizolacije, izbjegavanja određenih kulturnih i društvenih aktivnosti, izražavanja svjetonazora i sl.

Praćenjem diskriminacije i nasilja transrodne osobe su se izdvojile kao posebno ranjiva grupa tokom 2017. godine, te je čak i medijsko izvještavanje, inače neutralno, bilo senzacionalističko i usmjereno samo na proces prilagodbe spola, umjesto na transfobno okruženje i posljedice života u takvom okruženju za transrodne osobe u BiH.

Negativan trend rasta broja slučajeva nasilja u porodici i međuvršnjačkog nasilja na osnovu SORISK-a nastavio se i u 2017. godini, a i dalje izostaje konkretan institucionalni plan za suzbijanje međuvršnjačkog nasilja i razvijanje inkluzivne i tolerantne obrazovne sredine, koja bi uključivala i LGBTI perspektivu.

Najviše zabrinjava trend ograničavanja slobode okupljanja LGBTI osoba raznim administrativnim preprekama na lokalnom i kantonalnom nivou, koji bi, ukoliko se dugoročno nastavi, mogao ozbiljno narušiti i suziti prostor za rad organizacija civilnog društva koje se bave zaštitom prava LGBTI osoba, te LGBTI aktivista_kinja.

Svi evidentirani trendovi rasta nasilja i diskriminacije, te ograničavanja sloboda i prava LGBTI osoba praćeni su, nažalost, sporadičnim djelovanjem većine institucija nadležnih za zaštitu i promociju ljudskih prava, uključujući i prava LGBTI osoba. To je prostor koji pogoduje stvaranju klime u kojoj je navodna sigurnost, koju cijene razni društveni akteri koji ne bi trebali, niti smiju odlučivati o pravima i slobodama, bitnija od zaštite prava i sloboda, te jednakog tretmana LGBTI osoba.

Nedostatak sistematičnog, brzog i adekvatnog odgovora institucija može dalje narušiti već nizak stepen povjerenja LGBTI osoba u institucije, pogotovo one koje se nalaze na prvoj liniji odbrane od kršenja ljudskih prava, a to su policija i pravosuđe, kao i lokalne institucije zadužene za pružanje servisa i LGBTI građanima_kama.

PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI

Aдекватna regulacija krivičnih djela izazivanja mržnje i poticanja na nasilje u krivičnim zakonima Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta

SOC, u okviru Koalicije za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje, od 2013. godine zagovara regulaciju krivičnih djela počinjenih iz mržnje, ali i izazivanja mržnje i poticanja na nasilje. U toku 2017. godine SOC je uz saradnju sa Gender centrom Republike Srpske radio na uključenju amandmana Koalicije u Nacrt zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske, koji je usvojen u julu 2017. godine. Izmjene koje je Koalicija predložila uključuju unapređenje krivičnog djela *izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti*, tako da ono, umjesto samo sadašnja tri, pokrije sve zaštićene karakteristike koje su predviđene i regulacijom krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

Očekujemo da nakon Republike Srpske i Federacija BiH i Brčko distrikt regulišu izazivanje mržnje i poticanje na nasilje na jednak način, da bi se spriječila nekažnjivost ovih krivičnih djela prema LGBTI osobama, ali i drugim marginaliziranim grupama.

Zakon(i) o životnim zajednicama osoba istog spola i zakon(i) o rodnom identitetu

Istospolni parovi bosanskohercegovačka su realnost i sastavni dio društva, iako važeći pravni okvir ne prepoznaje i ignoriše njihove međusobne odnose. Kao članica Vijeća Evrope koja teži ulasku u Evropsku uniju, BiH će u narednom periodu morati usvojiti zakonski okvir kojim će regulisati porodična prava istospolnih parova u BiH. Evropski sud za ljudska prava više puta je u svojim presudama potvrdio da se istospolne zajednice smatraju zajednicama porodičnog života i da države moraju pravno regulisati istospolne zajednice dajući im minimalno isti opseg prava i obaveza kao vanbračnim zajednicama. Također, u Ustavu BiH određeno je da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima direktno primjenjivati i da ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, iz čega proizlazi da institucije BiH i njenih entiteta imaju obavezu regulisanja života istospolnih zajednica.

Transrodne osobe u BiH diskriminirane su u mnogim oblastima života zbog svog rodnog identiteta i rodnog izražavanja, te ostavljene da se konstantno suočavaju s pravnim vakuumom koji postoji u oblasti regulacije pravne promjene spola. Transrodne osobe u BiH oznaku spola u ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj mogu promijeniti tek nakon izvršene medicinske prilagodbe spola, s tim što moraju i endokrinološku terapiju i hirurške zahvate obavljati u inostranstvu, jer to u BiH nije moguće, a zvanični sistem zdravstvenog osiguranja te troškove ne pokriva. Neophodno je da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da se donesu zakoni kojima će se eksplicitno i na sveobuhvatan način regulisati procedure promjene imena, oznake spola i jedinstvenog matičnog broja u svim ličnim dokumentima, te omogućiti transrodnim osobama da oznaku spola izmijene bez čekanja na potpunu medicinsku prilagodbu, kako bi se izbjegla dodatna diskriminacija.

Sloboda okupljanja LGBTI osoba

Tokom 2017. i početkom 2018. godine došlo je do kršenja slobode okupljanja LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo, što ukazuje na veće systemske i zakonodavne nedostatke koji trebaju biti otklonjeni. Nakon što je u martu 2017. godine Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo (MS KS) administrativnom šutnjom i jasnim izbjegavanjem da blagovremeno izda saglasnost za održavanje marša protiv nasilja nad LGBTI osobama prekršilo pravo na slobodu okupljanja LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo, **u martu 2018. godine BBI centar i Narodno pozorište odbili su dati saglasnost SOC-u za održavanje performansa povodom Međunarodnog dana vidljivosti trans osoba na Trgu djece Sarajeva, odnosno na Trgu Susan Sontag.** I BBI centar i Narodno pozorište u svojim odbijenicama naveli su "procjenu visokorizičnosti" okupljanja.

Prenošenje odgovornosti za omogućavanje i zaštitu slobode okupljanja građana_ki Kantona Sarajevo na nenadležne ustanove i pravna lica dovelo je do toga da pravne osobe same procjenjuju rizičnost okupljanja građana_ki BiH što je, prema Zakonu o slobodi okupljanja Kantona Sarajevo, isključiva nadležnost MUP KS. Iako se ova praksa Općine Centar temelji na Zakonu o privremenom korištenju javnih površina na području Kantona Sarajevo, sam taj Zakon se ni na koji način ne osvrće na tematiku javnih okupljanja niti slobodnog pristupa građana_ki javnim površinama, te je kao takav neprimjenjiv na ovakve skupove i događaje.

Neophodno je donijeti zakon o slobodi okupljanja na nivou Federacije BiH, i u zakonima entiteta i Brčko distrikta regulisati da **o prijavi skupa može odlučivati samo jedan nadležni organ** (organ unutrašnjih poslova). U prijavi koja se podnosi policijskim organima samo treba naznačiti hoće li okupljanje

zahvatati i put, kako bi oni mogli uzeti u obzir i ovu okolnost i iskomunicirati s ministarstvima nadležnim za saobraćaj, kao i jasno definisati da se **zakoni/odredbe o privremenom korištenju javnog prostora ne mogu odnositi na mirna okupljanja građana_ki i udruženja građana_ki BiH**, i da se ovakva javna okupljanja na javnom prostoru ne mogu uslovljavati saglasnošću institucija/ drugih pravnih osoba koje taj javni prostor koriste.

RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE

Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine

Princip nediskriminacije u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima (UDHR), Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (ICCPR), Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR) Ujedinjenih nacija posredno se odnosi, kao i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda,¹ i na LGBTI osobe drugim statusom ili otvorenom listom specifičnih karakteristika pojedinaca ili grupe. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) posebno je relevantna za zaštitu lezbejki, biseksualnih, transrodnih žena kroz potvrđivanje interseksionalnosti kao osnovnog principa koji diskriminaciju žena na osnovu pola i roda neraskidivo veže, između ostalog, i sa SORI.

Preporuka Vijeća ministara Vijeća Evrope CM/Rec(2010)51 o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu SORI najkonkretniji je međunarodni dokument koji propisuje mjere za ispitivanje i revidiranje postojećih zakonskih i ostalih mjera, njihovu efikasnu primjenu u borbi protiv diskriminacije, prikupljanje i analiziranje relevantnih podataka o diskriminaciji, osiguravanje da žrtve diskriminacije budu upoznate s pravom na efikasan pravni lijek kao i da imaju pristup državnim organima, i da mjere borbe protiv diskriminacije uključuju, gdje je potrebno, sankcije za povredu prava i adekvatnu nadoknadu žrtvama diskriminacije. Nabrojani dokumenti zbog svog značaja u pravnom poretku BiH i njenom članstvu u regionalnim i međunarodnim organizacijama predstavljaju osnovu za izgradnju i izmjene zakonodavstva i javnih politika u BiH, te standard koji bi trebao voditi ravnopravnosti i smanjenju nivoa diskriminacije LGBTI osoba u BiH.²

Domaći pravni okvir

Seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike, značajne osnove za LGBTI osobe, nisu uključene u iscrpnu listu karakteristika zaštićenih od diskriminacije u članu 2 Ustava BiH.

- 1 Prema članu 2 tačka 2, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju karakter ustavnih normi i prioritet nad svim drugim aktima.
- 2 Navedeni međunarodni okvir odnosi se i na druge oblasti, te se izričito ne navodi u drugim poglavljima.

Ipak, Zabrana diskriminacije LGBTI osoba regulisana je kroz dva systemska zakona: **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** (ZORS) iz 2003. godine i **Zakon o zabrani diskriminacije** (ZZD) iz 2009. godine. Dok je Zakon o ravnopravnosti spolova, kojim se zabranila diskriminacija na osnovu “spolnog izražavanja i/ili orijentacije”, deklarativnog karaktera³ u kontekstu zaštite LGBTI osoba od diskriminacije, ZZD nudi sveobuhvatnu zaštitu od diskriminacije u svim oblastima javnog života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, dostupnost usluga itd. Usvajanjem izmjena i dopuna ZZD-a 2016. godine, **SORI su terminološki ispravno imenovani, a spolne karakteristike** dodate na listu zaštićenih karakteristika, čime Zakon konačno eksplicitno reguliše zaštitu LGBTI osoba od diskriminacije.

Iako je samim ZZD-om predviđena obaveza da se zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou usklađuju s njim, i dalje veliki broj zakona ne uključuje SORISK kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Posebno je zabrinjavajuće, u kontekstu ljudskih prava LGBTI osoba, što se u zakonima u oblasti rada i zapošljavanja, socijalnog i zdravstvenog osiguranja, između ostalih, vrlo često pod zabranom diskriminacije navodi mnogo restriktivnija lista zaštićenih karakteristika, nego što je to slučaj u ZZD.

Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije

Iako je institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije i dalje izrazito slab,⁴ određeni pomaci, nažalost spori, nedovoljni, i reaktivni, ostvareni su na polju zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.

Zajednička komisija za ljudska prava Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine (PS BiH) je tokom 2017. godine bila domaćin tematske sjednice povodom 17. maja, na kojoj se govorilo o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH, s posebnim fokusom na pitanje pravnog priznavanja posljedica promjene spola, te Specijalnog izvještaja o pravima LGBTI osoba u BiH i izvještaja “Biti LGBTI osoba u BiH – izvještaj za BiH” UNDP-a u BiH. Na 39. sjednici Komisije, održanoj 30. maja 2017. godine, Komisija je, na inicijativu zastupnika Damira Arnauta, donijela Zaključak u kojem se od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH tražilo dostavljanje informacija o svim pitanjima vezanim za nemogućnost održavanja marša “Nasilje nije normalno”.

³ ZORS, iako spominje “polno izražavanje i/ili orijentaciju”, ne uspostavlja mehanizme zaštite LGBTI osoba od nejednakog postupanja, dok ZZD zaštitom od diskriminacije pokriva sve oblasti javnog, te neke sfere privatnog života, i definiše i različite oblike diskriminacije, pored jasnog normiranja mehanizama zaštite.

⁴ Osam godina nakon usvajanja ZZD-a, centralna baza podataka za počinjena djela diskriminacije u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine nije uspostavljena. Pravilnik o načinu prikupljanja podataka o predmetima diskriminacije u Bosni i Hercegovini usvojen je 2013. godine.

Tokom 2017. godine **Agencija za ravnopravnost spolova BiH** dodatno je ojačala svoju poziciju tijela koje je, pored pitanja ravnopravnosti spolova, u svoj rad intenzivno uključilo i rad na pravima LGBTI osoba. Ovo se ogleda i kroz javne istupe predstavnika_ca Agencije, s jasnom politikom podrške pravima i slobodama LGBTI osoba, uključivanje mjera usmjerenih na jačanje kapaciteta i senzibilizaciju predstavnika_ca institucija na državnom nivou i vođenje procesa izrade Akcionog plana za ravnopravnost LGBT osoba. Agencija je, na zahtjev Zajedničke komisije za ljudska prava PSBiH, na 45. sjednici Zajedničke komisije dostavila Informaciju o maršu „Nasilje nije normalno“.⁵

Iako zbog ograničenih resursa **Institucija ombudsmena BiH** ne obavlja samostalno svoju promotivnu funkciju (u kapacitetu u kojem je to predviđeno strateškim ciljem 2 Strategije djelovanja Institucije ombudsmena), ona i dalje zaprima pritužbe, izdaje preporuke i na taj način štiti ljudska prava. Tokom 2017. godine **podneseno je sedam pritužbi vezanih za diskriminaciju i kršenje prava LGBTI osoba**, i Institucija je izdala dvije bitne preporuke: jednu upućenu MS KS, koje je prekršilo pravo na slobodu mirnog okupljanja tako što je svojom pasivnošću i šutnjom administracije onemogućilo protestni marš protiv nasilja nad LGBTI osobama, koji je bio planiran za maj 2017. godine, kao i MUP-u KS,⁶ te preporuku vezanu za onemogućavanje promjene imena transrodnoj osobi od strane MUP-a TK, što je Institucija prepoznala kao diskriminaciju.⁷

Istraživanja pokazuju da LGBTI osobe nemaju povjerenja u pravosudni sistem i da institucije ne rade na sticanju povjerenja LGBTI zajednice. Tako u pravosuđe povjerenja ima tek 14,5 posto LGBTI osoba u BiH. Kao glavni razlog za nepovjerenje navodi se moguća homofobija/transfobija zaposlenih u pravosuđu (75,5 posto ispitanih). Osim toga, postoji skepsa prema tome bi li im bila pružena adekvatna zaštita. Nedovoljna senzibiliziranost osoblja za rad s LGBTI osobama i nekompetentnost razlozi su većine ispitanika_ca za nepovjerenje u ove institucije. Kada je riječ o pravosuđu, korumpiranost (1,94 posto), dugotrajnost i kompleksnost procedura (1,29 posto) također su prepoznati kao problemi koji narušavaju povjerenje u ovaj sektor.⁸

Sudije i sutkinje širom zemlje malo se ili nimalo obrazuju u vezi sa ZZZ. Najveći problem predstavlja nepostojanje obavezne formalne obuke za sudije_tkinje i tužitelje_ice o diskriminaciji i pravima LGBTI osoba. Da nije treninga organizacija

5 Informacija dostupna na http://static.parlament.ba/doc/102520_Informacija%20MLJP%20.pdf. Pristupljeno 13. aprila 2018. godine.

6 Detaljan opis slučaja, kao i sadržaja preporuke, dat je u poglavlju Sloboda okupljanja.

7 Detaljan opis slučaja, kao i sadržaja preporuke, dat je u poglavlju Prava transrodnih osoba.

8 Podaci su preuzeti iz publikacije Brojevi koji ravnopravnost znače 2. Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini, dostupno na http://soc.ba/site/wp-content/uploads/2017/10/Brojevi-ravnopravnost_04.10.2017.-WEB-II.pdf. Pristupljeno 13. aprila 2018. godine.

civilnog društva, edukacije o pravima LGBTI osoba ne bi nikako ni bilo. SOC je tokom 2017. edukovao šest sudija_tkinja o specifičnostima diskriminacije na osnovu SORISK-a.

Provođenje preporuka Specijalnog izvještaja o stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

U septembru 2016. godine Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH objavila je **Specijalni izvještaj o stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini**, čiji cilj je utvrđivanje trenutnog stanja i stvarnog pristupa ljudskim pravima pripadnika LGBT zajednice, zatim ukazivanje nadležnim tijelima koje mjere je potrebno poduzeti radi unapređenja položaja ove populacije, kao i podizanje svijesti građana BiH i informisanje javnosti o trenutnom stepenu ostvarivanja prava LGBT osoba.

U zaključku ovog specijalnog izvještaja, ombudsmeni iz BiH iznijeli su niz preporuka u različitim domenima. **Od ukupno 12 preporuka, upućenih nizu institucija i organa na različitim nivoima vlasti, osam preporuka nije nikako provedeno, niti je bilo naznaka da su nadležne institucije započele rad na tim preporukama, a samo četiri su djelimično provedene.** Od ove četiri preporuke, jedna koja se odnosila na policijske agencije sastojala se od šest potpreporuka, od kojih je samo jedna provedena u potpunosti, dvije djelimično, jedna nije nikako, a dvije su postavljene toliko široko da je teško procijeniti njihovu provedbu u praksi.⁹

Kako Institucija ombudsmena nema mehanizam za osiguravanje provedbe svojih preporuka, niti je tijelo koje može izdavati sankcije, provedba ovih preporuka prepuštena je volji institucija na koje se odnose. Specijalni izvještaj predstavljen je samo u PS BiH na tematskoj sjednici Zajedničke komisije za ljudska prava u decembru 2016. godine, te nikada nije doživio predstavljanje u entitetskim ili kantonalnim parlamentima, čije vlasti imaju i više nadležnosti za provedbu preporuka.

U ovom kontekstu, zabrinjavajuća je praksa Institucije ombudsmena da za pojedinačne pritužbe vezane za prava LGBTI osoba ne izdaje pojedinačne preporuke, već upućuje stranke na Specijalni izvještaj, čak i za oblasti koje nisu pokrivena preporukama iz Izvještaja. Ovom praksom smanjuje se mogućnost ispunjenja pojedinačnih preporuka od strane institucija kojima su direktno upućene, koje – barem kada govorimo o pravima LGBTI osoba – imaju učinka.

⁹ Detaljan pregled preporuka i njihove provedbe dostupan je u Dodatku ovog izvještaja.

Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba

U odnosu na 2016. godinu, gender institucionalni mehanizmi su tokom 2017. godine smanjili obim aktivnosti u smislu potpore ravnopravnosti LGBTI osoba kroz **godišnje operativne planove po Gender akcionom planu**. Međutim, početkom 2017. godine Agencija je **oformila radnu grupu za izradu Akcionog plana za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba**, predviđenog Akcionim planom realizacije prijedloga mjera za sprečavanje pojava diskriminacije u Bosni i Hercegovini Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. Radna grupa je tokom 2017. godine izradila Nacrt Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2018–2020. godine, koji treba usvojiti Vijeće ministara.

Ostalih pet mjera iz **jednogodišnjeg Akcionog plana za suzbijanje diskriminacije**, usvojenog 2016. godine, koje su za cilj imale unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba, nije ni tokom 2017. godine provedeno, niti je bilo naznaka da se iniciraju procesi rada na njihovom ispunjenju.

Iako je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH preuzelo **izradu strategije za ljudska prava i strategije za suzbijanje diskriminacije** tokom 2017, koje su trebale uključivati pitanja u vezi s pravima LGBTI osoba, odustalo je od izrade ovih strateških javnih dokumenata, te pristupilo izradi Programa za suzbijanje diskriminacije. Program ima niz nedostataka, od kojih su glavni metodološke prirode: umjesto da postavi strateške ciljeve u suzbijanju diskriminacije u svim oblastima i/ili prema različitim pogođenim društvenim grupama/osnovama, on jednostavno uključuje postojeće i planirane aktivnosti institucija i tijela u BiH koje se na bilo koji način odnose na manjine, ugrožavanje prava itd., a ne nužno na suzbijanje diskriminacije. Na ovaj način ne uspostavlja se ciljano i svrhovito djelovanje u borbi protiv diskriminacije, pogotovo u bh. institucijama koje imaju ograničeno razumijevanje principa nediskriminacije, niti se rješavaju problemi diskriminiranih grupa koji su već mapirani i na koje te grupe nailaze u bh. svakodnevnici.

Dokumentovani slučajevi

Svaka treća LGBTI osoba u BiH doživjela je diskriminaciju. Ipak, potrebno je imati na umu da se tek manji broj LGBTI osoba autuje širem krugu ljudi, pa se podatak da je 38 posto osoba potvrdilo kako je doživjelo diskriminaciju u nekoj mjeri može pripisati i tom faktoru, odnosno činjenici da LGBTI osobe uglavnom prikrivaju svoj identitet. Naročito je zabrinjavajući visok udio osoba koje su doživjele diskriminaciju među transrodnim osobama: oko 2/3 transrodnih osoba obuhvaćenih istraživanjem problema i potreba LGBTI zajednice u BiH provedenim 2017. godine doživjelo je neki vid diskriminacije, što potvrđuje naročito ranjiv

status ove kategorije i sugerira visok nivo transfobije u društvu. To se u nekoj mjeri može objasniti činjenicom da transrodne osobe teže mogu izbjeći otkrivanje svog identiteta, s obzirom na to da je rodno izražavanje uglavnom vidljivo okolini.

SOC je dokumentovao **sedam slučajeva diskriminacije u 2017.** godini, što je duplo povećanje u odnosu na prethodnu godinu (četiri slučaja). Pet od sedam dokumentovanih slučajeva diskriminacije odnosi se na diskriminaciju na osnovu rodnog identiteta (na transrodne osobe). Četiri slučaja odnose se na diskriminaciju u oblasti obrazovanja, dva na oblast zdravstva, a jedan slučaj zabilježen je u oblasti zapošljavanja, medija, i javne uprave.

U januaru 2016. godine, preduzeće s kojim je SOC sarađivao odbilo je lijepiti plakate koji su najavljivali festival Merlinka. Zbog ovoga je SOC protiv tog preduzeća pokrenuo sudski spor za diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije u pružanju usluga. Tokom 2017. godine održan je niz ročišta, a u februaru 2018. godine Općinski sud u Sarajevu donio je prvostepenu presudu kojom se odbija tužbeni zahtjev, a Sud nalazi da diskriminacija nije počinjena. SOC je podnio žalbu na ovu presudu Kantonalnom sudu u Sarajevu krajem februara, te se ovaj slučaj nastavlja u drugostepenom postupku.

Smjernice za djelovanje

- Provoditi ZZZD izradom i usvajanjem višegodišnje javne politike za ravnopravnost LGBTI osoba, koja bi se primjenjivala u čitavoj državi, i koja bi predviđala konkretne i realistične mjere na državnom, entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou, posebno imajući na umu ranjivost transrodnih osoba;
- Na osnovu preporuka iz Specijalnog izvještaja Institucije ombudsmena, unaprijediti zakone i podzakonske akte, te prava i potrebe LGBTI osoba uključiti u sve javne politike na svim nivoima vlasti, zaustavljajući tako institucionalno ignorisanje ove manjinske i deprivilegovane grupe;
- Nastavak izdavanja preporuka Institucije ombudsmena za ljudska prava na osnovu pojedinačnih pritužbi na slučajeve diskriminacije na SORISK osnovama, pozivajući se na Specijalni izvještaj;
- Uvesti LGBTI specifične module u obrazovanje budućih nastavnika_ca, policajaca_ki, sudija_tkinja i tužitelja_ica;
- Pored zakonskih i policy rješenja, potrebno je donositi interne akte i razvijati interne mehanizme kod svih pravnih osoba za rješavanje slučajeva diskriminacije na osnovu SORISK-a.

KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU

Pravni okvir

U julu 2017. Narodna skupština Republike Srpske usvojila je Krivični zakonik Republike Srpske kojim je, između ostalog, regulisano krivično djelo **javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje**, što Republiku Srpsku čini prvom administrativnom jedinicom u BiH koja sankcioniše poticanje na mržnju, govor mržnje i nasilje prema LGBTI osobama, ali i drugim marginaliziranim grupama u BiH. Javno izazivanje i podsticanje na nasilje i mržnju tako je zabranjeno na osnovu **“nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina.”**

Odredbe kojima se sankcioniše poticanje na mržnju, govor mržnje i nasilje sadržane su i u krivičnim zakonima Federacije BiH i Brčko distrikta, ali su, nažalost, ograničene isključivo na zabranu izazivanja mržnje i poticanja na nasilje na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi. Ovakvim zakonskim okvirom nemoguće je sankcionisati poticanje na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama koje prevladava na internetskim portalima i društvenim mrežama, a koje nerijetko preraste u diskriminaciju i krivična djela počinjena iz mržnje. Krivični zakoni Federacije BiH i Brčko distrikta, dakle, trebali bi biti izmijenjeni na način na koji je to učinjeno u Republici Srpskoj.

Sva tri ova krivična zakona prepoznaju institut **krivičnih djela počinjenih iz mržnje** (u Brčko distriktu mržnja je definisana kao otežavajuća okolnost izvršenja krivičnih djela), u okviru kojeg pružaju zaštitu LGBTI osobama i drugim marginaliziranim društvenim grupama, te se dopunom djela koja se odnose na mržnju, govor mržnje i nasilje, prati volja zakonodavca da sankcioniše i spriječi slična društveno štetna ponašanja.

Institucionalno djelovanje

Policija i pravosuđe i dalje ne prikupljaju sistematski informacije o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, kao i na SORISK osnovama. SOC je krajem 2017. i početkom 2018. poslao upite svim opštinskim, osnovnim, kantonalnim i okružnim sudovima u BiH u vezi s brojem slučajeva krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu SORI, procesuiranih pred njima. Prema informacijama iz dobijenih odgovora, nijedan od sudova do sada se nije susretao s ovakvim krivičnim djelima.¹⁰

¹⁰ Dopisi su upućeni na 48 sudova u BiH, a 35 sudova je dostavilo odgovore.

U 2017. godini SOC je održao **два** dvodnevna **treninga za sudije_tkinje i tužitelje_ice o diskriminaciji i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama**. Ove treninge pohađalo je **43 predstavnika_ca pravosuđa**. Jedan **dvodnevni trening održan je za 20 policijskih službenika_ca**.

Dokumentovani slučajevi

SOC je 2017. godine dokumentovao **83 slučaja govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju, te 31 slučaj krivičnih djela i incidenata motivisanih predrasudama** na osnovu SORI.

Od samog početka 2017. godine, kao posebno zabrinjavajuće tendencije, pojavili su se **porast nasilja u porodici, izražavanje homofobije i transfobije i međuvršnjačko nasilje** u obrazovnim institucijama. Ovi trendovi, kao i neadekvatan odgovor nadležnih institucija na njih, nastavljaju se, nažalost, iz prethodne dvije godine.

Od 31 slučaja, dokumentovanog od januara do decembra 2017. godine, **11 je slučajeva nasilja u porodici**, koji su varirali od prijetnji i ucjena, bespravnog oduzimanja slobode i zabrana kretanja, nasilja i nanošenja tjelesnih ozljeda, do prisilnog liječenja. Počinitelji_ice u svim ovim slučajevima većinom su bili_e roditelji ili braća i sestre, uz podršku šire porodice. Najekstremniji zabilježeni slučaj nasilja bilo je dugogodišnje nasilje, koje su svakodnevno vršili otac i majka, iskorištavajući činjenicu da osoba nije ekonomski samostalna i da ne može jednostavno napustiti porodični dom. Nasilje je započelo u ranoj dobi, po autovanju same osobe, i nastavilo se kao stalan obrazac porodičnog odnosa.

Homofobno i transfobno međuvršnjačko nasilje bilo je kontinuirani problem i u 2017. godini (**osam slučajeva**). Iako su neki slučajevi prijavljeni nadležnim ministarstvima unutrašnjih poslova i centrima za socijalni rad, i dalje je evidentan nedostatak konkretnog institucionalnog plana za suzbijanje međuvršnjačkog nasilja i razvijanje inkluzivne i tolerantne obrazovne sredine, koja bi uključivala i LGBTI perspektivu.

Osam slučajeva nasilja zabilježeno je i prema LGBTI aktivistima_kinjama, a kao posebna kategorija pojavilo se i **policijsko nasilje prema LGBTI osobama u dva slučaja** u 2017. godini.

U istraživanju problema i potreba zajednice Sarajevskog otvorenog centra iz 2017. godine, pokazalo se da 60,9 posto LGBTI osoba strahuje za svoju sigurnost zbog toga što su LGBTI osobe, te da se ne osjećaju adekvatno zaštićenima niti

da im je osiguran minimum bezbjednosti. Zbog svojih SORISK, 25,4 posto (svaka 4. osoba) ispitanika_ca istraživanja doživjelo je nasilje. Od toga je 32,5 posto homoseksualnih (gej) muškaraca i 28 posto biseksualnih muškaraca iskusilo nasilje po osnovu svog LGBTI identiteta, naspram 17 posto homoseksualnih žena (lezbejki) i 18,3 posto biseksualnih žena.

Dvije trećine ispitanih transrodnih osoba doživjelo je nasilje. Od toga, transfobne komentare primalo je 66,7 posto ispitanih transrodnih osoba, dok je transfobno verbalno zlostavljanje pretrpjelo 55,6 posto ispitanih. Naročito je zabrinjavajuće da je seksualno zlostavljanje doživjelo pet od ukupno 18 transrodnih ispitanika_ca.

LGBTI osobe primjenjuju različite strategije izbjegavanja potencijalnih opasnosti iz straha od nasilja: čak 69,4 posto njih krije svoj LGBTI identitet, oko 55 posto ih izbjegava neka mjesta jer ih doživljava nesigurnim za LGBTI osobe, dok 19,4 posto izbjegava masovna okupljanja. Njih 12,5 posto izbjegavaju šetati sami_e, 7,4 posto ne koristi javni prevoz, a skoro sedam posto ispitanika_ca izbjegava izlaske iz kuće iz straha za svoju sigurnost, što može biti okvalifikovano kao ekstremni slučaj samoizolacije usljed ovog straha.

Smjernice za djelovanje

- **Izmijeniti i dopuniti krivične zakone Federacije BiH i Brčko distrikta, te odredbe o poticanju na mržnju i nasilje proširiti tako da uključuju i SORI kao zaštićene osnove;**
- **S ciljem borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, konstantno educirati i informirati sudije i sutkinje, tužitelje_ice, policijske službenike_ce i državne službenike_ce o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i poticanju na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama;**
- **Unaprijediti saradnju policije i pravosuđa u procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje nad LGBTI osobama, te sistematski prikupljati podatke o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, te na SORISK osnovama;**
- **Uvesti LGBTI inkluzivne module u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, te u permanentne i specijalističke programe obuke policijskih službenika_ca i ispite za državnu službu;**

- Razviti program borbe protiv međuvršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama, koji će obuhvatiti i homofobno i transfobno nasilje, kao i programe promocije tolerancije i stvaranja inkluzivnog obrazovnog sistema;
- Educirati visokoškolsko/akademsko osoblje kako bi se ono senzibiliziralo za rad s LGBTI osobama, te prepoznalo, osudilo i izbjeglo govor mržnje prema LGBTI osobama.

SLOBODA OKUPLJANJA

Pravni okvir

Pravo na slobodu okupljanja regulisano je Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, Statutom Brčko distrikta, zakonima entiteta i kantona, ali i zaštićeno međunarodnim dokumentima koje je BiH ratificirala ili usvojila u svoj pravni sistem, kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Svi ovi dokumenti garantuju pravo građana_ki u BiH na slobodno okupljanje, koje smije biti ograničeno samo u cilju zaštite sigurnosti ljudi i imovine.

Četiri godine nakon napada na **festival Merlinka, još uvijek nije došlo do podizanja optužnice protiv odgovornih osoba. U martu 2018. održano je prvo ročište na Općinskom sudu u Sarajevu jednom od napadača.** SOC će i dalje pratiti tok suđenja. Podsjećamo, zbog neblagovremenog djelovanja pravosuđa, SOC je u novembru 2016. godine podnio apelaciju Ustavnom sudu BiH zbog kršenja prava na slobodu okupljanja LGBTI građanima_kama.

Dokumentovani slučajevi

Tokom 2017. i početkom 2018. godine došlo je do kršenja slobode okupljanja LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo, što ukazuje na veće systemske i zakonodavne nedostatke koji trebaju biti otklonjeni.

Naime, SOC je 30. marta 2017. prijavio MUP-u KS **održavanje protestnog marša za 13. 5. povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije.** S obzirom na to da je marš planiran na dionici ceste kojom ide saobraćaj, od Vječne vatre do PS BiH, 11. aprila 2017. zatražena je i saglasnost MS KS. Rok za traženje ove saglasnosti prema Zakonu o osnovama bezbjednosti na putevima u BiH iznosi 15 dana prije održavanja događaja. Nakon predavanja službenog zahtjeva za izdavanje saglasnosti, članice SOC-a telefonski su komunicirale s predstavnikom MS KS i primale oprečne informacije, a Ministarstvo se nije službeno oglašavalo. Tako je SOC 48 sati pred sami događaj marš otkazao i zakazao protestno okupljanje pred zgradom Vlade Kantona Sarajevo. Rješenje MS KS stiglo je pet sati nakon press-konferencije, na kojoj su članice SOC-a javnost upoznale s otkazivanjem marša zbog administrativne šutnje MS KS, 11. maja 2017. u 16:08 sati. To je bilo prekasno za izvršavanje daljnjih koraka kako bi se marš organizovao i održao, te prekasno da se ispoštuje zakonska obaveza da organizator (SOC) javnost najkasnije 48 sati unaprijed obavijesti o promjeni

režima saobraćaja putem medija. Nepoštivanje ove odredbe učinilo je rješenje nevažećim te svakako spriječilo održavanje marša. **Dakle, MS KS tako je administrativnom šutnjom i jasnim izbjegavanjem da blagovremeno izda saglasnost prekršilo pravo na slobodu okupljanja LGBTI osoba u Kantonu Sarajevo.** SOC i aktivisti_kinje koji_e su prisustvovali_e maršu podnijeli su Kantonalnom sudu u Sarajevu zahtjev za zaštitu Ustavom zagwarantovanih prava u ovom slučaju, te se čeka pokretanje ovog postupka.

Da je ovakvo postupanje MS KS zapravo kršenje slobode okupljanja potvrdila je i **Institucija ombudsmena svojom preporukom** po žalbi Sarajevskog otvorenog centra. Ona navodi naredne korake koje trebaju preduzeti Parlament Federacije BiH, MS KS i MUP KS:

1. Parlamentu Federacije BiH uputila je inicijativu da pristupi dopuni Zakona o cestama Federacije BiH na način da se propiše poseban rok za davanje odobrenja/saglasnosti MS KS za održavanje „sportskih priredbi i drugih manifestacija na javnim cestama“.
2. Uputila je preporuku MS KS da u svim budućim slučajevima u kojima se traži izdavanje odobrenja/saglasnosti za održavanje ovakvih manifestacija, a posebno kada su podnosioci zahtjeva pripadnici_e LGBTI populacije i njihova udruženja, postupa s dužnom pažnjom i odmah po prijemu zahtjeva, a ne da „šutnjom administracije“ onemogućava podnositelima zahtjeva ostvarivanje prava na slobodno okupljanje.
3. Uputila je preporuku MS KS i MUP KS da preventivno djeluju u smislu zaštite prava LGBTI populacije; da pravovremeno reaguju u slučaju ugrožavanja bilo kojeg zaštićenog prava LGBTI osoba; da nastave s poduzimanjem mjera usmjerenih na jačanje senzibilnosti u radu s LGBTI populacijom; da poduzmu mjere iz svoje nadležnosti kako bi svakoj osobi bila garantovana lična bezbjednost prilikom ostvarivanja ustavima zagwarantovanih prava na slobodu okupljanja.

Da ova konkretna preporuka nije ima odjeka u navedenim institucijama pokazao je naredni slučaj. Sredinom marta 2018. godine SOC je uputio zahtjev Općini Centar za odobrenje održavanja javnog događaja – **Međunarodnog dana vidljivosti trans osoba**, na platou ispred BBI centra. Cilj je bio podsjetiti da su **trans osobe jedna od najmarginaliziranih društvenih grupa u BiH** i podići svijest javnosti o problemima s kojima se ove osobe suočavaju. Budući da trg ispred BBI centra dijelom pripada Općini a dijelom BBI centru, prema praksi Općine Centar, za održavanje događaja bila nam je potrebna i saglasnost BBI centra. Od BBI centra

je e-mailom stigao odgovor da ne mogu odobriti ovu aktivnost jer na taj dan već imaju dogovorenu jednu veću aktivnost, te da **oni „ne mogu odobravati tzv. visokorizične aktivnosti koje iziskuju dodatno obezbjeđenje kako našeg objekta, tako i trećih lica.“** Nakon molbe da pojasne svoj odgovor, nije dato nikakvo konkretno objašnjenje o načinu provođenja sigurnosnih procjena.

Napominjemo da je SOC već jednom održao događaj ispred BBI centra, uz podršku MUP-a KS, bez ikakvih sigurnosnih ili drugih problema.

Nakon odbijenice BBI centra, SOC je uputio zahtjev za odobrenje skupa na javnom Trgu Susan Sontag, koji se nalazi ispred Narodnog pozorišta. Držeći se istih procedura, poslije kontaktiranja Općine Centar, kontaktirano je i Narodno pozorište i tražena njihova saglasnost. Narodno pozorište oglasilo se istaknuvši da "daje saglasnost samo i isključivo za događanja iz oblasti kulture i umjetnosti" i da je "povijesna građevina Narodno pozorište nacionalni spomenik", te da ne može "odobriti manifestacije za čije održavanje se predviđaju posebne mjere sigurnosti". Trg ispred Narodnog pozorišta u potpunosti je javni trg koji nije u vlasništvu javne institucije Narodno pozorište. U telefonskom razgovoru članice SOC-a s direktoricom Marijelom Hašimbegović naglašeno je da je performans prije svega umjetnički, i da se umjetnost kao takva odavno koristi kao vid borbe za prava LGBTI osoba, te da će se organizatori pobrinuti za sigurnost u dogovoru s MUP-om KS-a, angažujući privatnu zaštitarsku agenciju. U tom razgovoru direktorica Narodnog pozorišta izjavila je: "Nije primjereno da se ovakav performans održava ispred Narodnog pozorišta, jer transparenti koje ćete držati sami po sebi nose negativnu konotaciju!"

Prenošenje odgovornosti za omogućavanje i zaštitu slobode okupljanja građana_ki Kantona Sarajevo na nenadležne ustanove i pravne osobe dovelo je do toga da **pravne osobe same procjenjuju rizičnost okupljanja građana_ki BiH što je, prema Zakonu o slobodi okupljanja Kantona Sarajevo, isključiva nadležnost MUP-a KS.** Iako se ova praksa Općine Centar temelji na Zakonu o privremenom korištenju javnih površina na području Kantona Sarajevo, sam taj Zakon se ni na koji način ne osvrće na tematiku javnih okupljanja niti slobodnog pristupa građana_ki javnim površinama, te je kao takav neprimjenjiv na ovakve skupove i događaje. Ovakvom praksom Općina Centar omogućava pojedinačnim ustanovama, institucijama i pravnim osobama da same tumače Zakon o javnom okupljanju Kantona Sarajevo, mimo odredbi tog istog Zakona, te da primjenjuju diskriminatorne kriterije u procjeni kojoj grupi građana_ki će dozvoliti pristup javnom prostoru koji već pripada građanima_kama. Time se LGBTI osobe ponovo tjeraju u četiri zida i govori im se da nisu jednake u ovom društvu kao ostali građani i građanke.

U želji da rasvijetli motive iza ovakvih odgovora i sankcioniše diskriminaciju na osnovu SORI, SOC je uputio žalbe Instituciji ombudsmena na odluke Narodnog pozorišta i BBI centra i u narednom periodu očekuje preporuke koje će ukazati na štetnost i nezakonitost ovakve prakse.

Smjernice za djelovanje

- Donijeti jedinstven zakon na nivou Federacije BiH koji reguliše oblast javnog okupljanja jednako za sve kantone jer za to ne postoje ustavne prepreke, te harmonizovati rješenja na svim nivoima vlasti kako bi se svima osiguralo jednako uživanje ustavnog prava na teritoriji cijele BiH. Jedinstveni zakon na nivou Federacije trebao bi sadržavati sljedeća rješenja, odnosno morao bi počivati na ovim principima:
 1. Zakon mora počivati na obavezi vlasti da zaštiti sve vrste okupljanja, dok god su one mirnog karaktera, i na principu proporcionalnosti koji bi se trebao dalje normirati na način da svako ograničenje ili zabrana okupljanja budu srazmjerni i utemeljeni na valjanim i opravdavajućim osnovama – npr. posebno to vezati za lokacijska ograničenja/zabrane, uz generalnu odredbu koja daje mogućnost zabrane samo na onim mjestima koja predstavljaju stvarnu i neposrednu opasnost po zdravlje i bezbjednost većeg broja osoba i imovine, uz poštivanje principa proporcionalnosti;
 2. Predvidjeti da su zabrane okupljanja moguće u strogo limitiranom broju slučajeva, tj. samo onda kada postoji stvarna opasnost, i izbjeći poimenično navođenje mjesta uz koja su posebno moguće zabrane (dosljedna primjena principa proporcionalnosti);
 3. Predvidjeti efikasan i djelotvoran postupak pravne zaštite koji će omogućiti preispitivanje odluke kojom se zabranjuje javno okupljanje, naročito u odgovarajućem sudskom postupku koji mora biti hitnog karaktera (vidi više u nastavku u dijelu koji se odnosi na pravnu zaštitu);
 4. Predvidjeti da se javna okupljanja prijavljuju isključivo organima unutrašnjih poslova, kako bi se pojednostavila procedura prijave skupova i napustio mehanizam traženja prethodnog odobrenja od drugih nadležnih organa u situacijama kada okupljanje zahvata površinu puta ili javni prostor ispred institucija/drugih pravnih osoba.
- Izbrisati u svim Zakonima (uključujući i shodne odredbe Zakona o osnovama bezbjednosti saobraćaja na putevima u BiH i Zakona o cestama FBiH) odredbu kojom se od organizatora zahtijeva da traži posebno odobrenje/prethodnu saglasnost od nadležnog organa saobraćaja ukoliko mirno okupljanje zahvata površinu puta, jer time se stvaraju

nepotrebne i nesrazmjerne poteškoće organizatorima, te predvidjeti na taj način da o prijavi skupa može odlučivati samo jedan nadležni organ (organ unutrašnjih poslova), tj. da se u prijavi koja se podnosi policijskim organima samo treba naznačiti hoće li okupljanje zahvatati put, kako bi oni u obzir mogli uzeti i ovu okolnost.

- Jasno definisati da se zakoni/odredbe o privremenom korištenju javnog prostora (npr. Zakon o privremenom korištenju javnih površina na području Kantona Sarajevo) ne mogu odnositi na mirna okupljanja građana_ki i udruženja građana_ki BiH i da se ovakva javna okupljanja na javnom prostoru ne mogu uslovljavati saglasnošću institucija/drugih pravnih osoba koje taj javni prostor koriste.

IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE

Pravni okvir

Kada je u pitanju pravna regulacija istospolnih zajednica u BiH u protekloj godini je stanje ostalo nepromijenjeno. **Nijedna administrativna jedinica u BiH svojim zakonima (porodični zakoni RS-a, FBiH i BD-a) ne normira međusobne odnose istospolnih parova.** Na ovaj način LGBTI osobama onemogućeno je da koriste ustavom zagarantovana prava, koja se odnose na ličnu slobodu i sigurnost, na privatni i porodični život, odnosno dom, na zasnivanje porodice, zaštitu stečene imovine ili na slobodu kretanja i prebivališta, a neophodna su za poštivanje i zaštitu zajednica osoba istog spola.

Obaveza BiH da reguliše istospolne zajednice proizlazi iz njenog članstva u Vijeću Evrope, ali i presuda Evropskog suda za ljudska prava. Više preporuka Vijeća Evrope nalaže da zemlje članice poštuju privatni i porodični život svake osobe i omoguće **sklapanje istospolnih građanskih zajednica izjednačavanjem njihovog položaja minimalno s položajem heteroseksualnih vanbračnih parova.**

Također, praksa Evropskog suda za ljudska prava jasno ukazuje na obavezu država potpisnica da donesu zakonodavne propise kojima će osigurati 1) pravno priznanje stabilnih emocionalnih zajednica osoba istog spola i 2) odgovarajući nivo prava neophodnih za učinkovito poštivanje prava na obiteljski život takvih zajednica. Države koje ne donesu takve zakone vrijeđaju njihovo dostojanstvo i krše Evropsku konvenciju.¹¹ U Ustavu BiH određeno je da će se Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama direktno primjenjivati i da ona ima pravnu snagu iznad svih ostalih zakona, što znači da se ovakva obaveza odnosi i na BiH i na njene entitete.

Neminovno je da ovo pitanje bude aktualizirano u javnosti, ali i u zakonodavnim tijelima, s obzirom na opredijeljenost BiH za članstvo u Evropskoj uniji. Evropska komisija je trenutno u procesu izrade mišljenja o potencijalnom statusu kandidata BiH za članstvo u EU, prilikom čega je u Upitniku tražila i podatke o ovom pitanju.¹²

Kada govorimo o pravnom okviru EU, pored činjenice da je građansko-statusno pitanje poput uređenja porodice u isključivoj nadležnosti samih država članica, mišljenje Suda EU je da se ta nadležnost ne može koristiti kako bi se građani EU diskriminirali u pogledu pristupa onim pravima čije uređenje ulazi u EU nadležnost.^{13 14}

11 Slučajevi Oliari protiv Italije i Valiantos protiv Grčke Evropskog suda za ljudska prava

12 Upitnik Evropske komisije za BiH – Politički kriteriji – E. Pravo na stupanje u brak i osnivanje porodice

13 Presuda Hay Suda pravde Evropske unije

14 Izvan zakona: Pravna regulacija životnih zajednica parova istog spola u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2016, Petrić, Krešić, Bosanac, Selanec, Idžaković

Da je neregulisanje istospolnih zajednica jedan od najproblematičnijih aspekata, ali i pitanje koje je jednako nužno za LGBTI osobe kao i za sve druge građane, pokazalo je i SOC-ovo istraživanje iz 2017. na ovu temu, gdje su **dvije trećine ispitanika_ca navele nemogućnost zaključivanja životnih zajednica kao jako važan problem**. Nadalje, činjenica da u navedenom istraživanju **preko dvije trećine ispitanika_ca živi ili planira živjeti s partnerom_icom, kao i da bi natpolovična većina njih zaključila istospolno partnerstvo da im je omogućeno**, daje dovoljno jasnu sliku o diskrepanciji između potreba LGBTI osoba na jednoj i ignorisanja ovog pitanja od države na drugoj strani.

Dokumentovani slučajevi

Sarajevskom otvorenom centru **u toku 2017. godine obratila su se tri para koja su tražila informacije o sklapanju životnih zajednica u zemljama regiona i Evropske unije.**

U 2018. godini općinski sud u jednom od kantona FBiH, presuđujući u postupku koji se odnosio na imovinska potraživanja, okarakterisao je istospolnu vezu kao zajednicu života dvije osobe čija svrha je zajednički život. Ovo je, po saznanju Sarajevskog otvorenog centra, prvi put da jedan sud u BiH na ovaj način istospolnu vezu klasificira kao zajednicu života dvije osobe, što je pravna definicija koja se koristi za opisivanje braka i vanbračne zajednice.

Smjernice za djelovanje

- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt), kojima bi se zakonski priznale istospolne zajednice i definisale dužnosti i prava zajedničkog života dvije osobe u istospolnoj zajednici (s posebnim fokusom na socijalna i ekonomska prava).

V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA

Pravni okvir

Transrodne osobe u BiH oznaku spola u ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj mogu promijeniti tek nakon izvršene “potpune” medicinske prilagodbe spola. Prema zakonima o matičnim knjigama entiteta i Brčko distrikta, te internim pravilima ministarstava zdravstva i ministarstava unutrašnjih poslova entiteta i Brčko distrikta, nakon pregleda dokumentacije donesene iz inostranstva, ministarstva unutrašnjih poslova poništavaju stari i izdaju novi jedinstveni matični broj i rješenje na osnovu kojeg osoba može promijeniti ostale lične dokumente. Činjenica da se **endokrinološka terapija i hirurški zahvati moraju obavljati u inostranstvu** i da troškove snose same transrodne osobe, jer ih bh. medicinske ustanove ne rade, a zvanični sistem zdravstvenog osiguranja te troškove ne pokriva, dodatno produžuje proces tranzicije i povećava finansijske troškove.

S obzirom na to da i sama prilagodba spola dosta dugo traje, te da se tokom nje tijelo transrodne osobe mijenja, dolazi do neslaganja u izgledu osobe i podacima o spolu koji su navedeni u ličnim dokumentima. Ovakva praksa dovodi do diskriminacije i neravnopravnosti trans* osoba, te ih prisiljava da iznova objašnjavaju svoj rodni identitet, otkrivaju privatne podatke i nose medicinsku dokumentaciju sa sobom u svim trenucima života, kao što su školovanje i polaganje ispita, plaćanje karticom u samoposlugama, odlazak u medicinsku instituciju, prelazak granice, identifikovanje službenoj osobi u nekoj državnoj instituciji i prilikom traženja posla, što ih čini veoma izloženim diskriminaciji i nasilju u transfobnom bh. društvu.

Neophodno je da BiH, njeni entiteti i Brčko distrikt regulišu pravnu promjenu spola tako da se donesu zakoni koji će na sistemski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene imena, oznake spola u rodnom listu, jedinstvenog matičnog broja i drugih ličnih dokumenata, kao i omogućiti trans* osobama da oznaku spola izmijene u procesu tranzicije bez čekanja na potpunu medicinsku prilagodbu, da bi se izbjegla dodatna diskriminacija i marginalizacija.

U novembru 2017. godine **Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH izdala je preporuku kojom je naglasila da, prema zakonima o ličnom imenu entiteta, sve osobe mogu promijeniti ime u željeno drugo ime, bez obzira na to što društveno određeni spol imena i oznaka spola na dokumentima osobe ne odgovaraju jedno drugome.** Preporuka je izdata nakon što su SOC

i TOC podnijeli žalbu Instituciji ombudsmena zbog diskriminacije transrodne osobe kojoj je MUP TK odbilo promijeniti ime. Nakon primljene preporuke, Ministarstvo je promijenilo ime u skladu sa Zakonom o ličnom imenu FBiH. Preporuku je institucija ombudsmena uputila svim ministarstvima unutrašnjih poslova u BiH.

Istraživanje potreba LGBTI zajednice Sarajevskog otvorenog centra iz 2017. pokazalo je da oko 61 posto transrodnih osoba, koje su učestvovala u istraživanju, planira djelimično ili potpuno promijeniti spol, dok 22,2 posto njih još uvijek nije donijelo odluku. Od toga su četiri (22,2 posto) osobe već u procesu tranzicije, dok bi sedam (38,9 posto), od onih koji_e nisu, željelo otpočeti tranziciju. Iako odluka o prilagodbi spola još uvijek podrazumijeva da ispitanici_e u potpunosti sami_e snose sve troškove tretmana, većina ih to planira učiniti jer to smatraju iznimno značajnim korakom u izgradnji vlastitog identiteta.

Šest transrodnih ispitanika_ca imalo je probleme zbog svog rodnog izražavanja i razlike između njihovog izgleda i oznake spola na dokumentima. Problemi su se dešavali u interakciji s državnim službenicima_ama (policija, granična policija). Skoro dvije trećine ispitanika_ca izjavilo je da bi zamijenilo oznaku spola u ličnim dokumentima i prije završetka tranzicije ukoliko bi takva mogućnost formalno postojala. Takva promjena spriječila bi konstantno izlaganje transrodnih osoba potencijalno diskriminatornom i/ili nasilničkom ponašanju i smanjila potrebu za permanentnim dokazivanjem i obrazlaganjem rodnog identiteta u njihovom javnom i privatnom životu.

Dvije trećine ispitanika_ca ovog istraživanja također smatra da bi zakonski trebalo uvesti treću kategoriju spola, pored binarno muškog i ženskog, jer bi se time osigurala formalna oznaka spola za rodno fluidne osobe, osobe koje svoj rod ne doživljavaju u okvirima binarnih rodni kategorija, te one osobe koje rodni identitet lociraju negdje između ova dva rodna pola.

Dokumentovani slučajevi

U 2017. godini SOC je kontaktiralo sedam transrodnih osoba koje su se raspitivale za mogućnost pravne promjene spola na ličnim dokumentima. Nijedna od ovih osoba nije mogla izmijeniti oznaku spola na dokumentima jer nisu prošle potpunu medicinsku prilagodbu spola.

Smjernice za djelovanje

- Usvojiti i provesti okvirni zakon na državnom nivou kojim bi se jasno definisao pojam promjena spola i kojim bi se zakonski pojednostavila i pristupačnijom učinila procedura pravne promjene spola, te omogućila pravna promjena spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu, bez postavljanja uslova prolaska potpune medicinske prilagodbe spola.
- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt), kojima bi se zakonski pojednostavila i pristupačnijom učinila procedura pravne promjene spola, te omogućila pravna promjena spola na osnovu života u drugom rodnom identitetu, bez postavljanja uslova prolaska potpune medicinske prilagodbe spola.
- Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (Republika Srpska, Federacija BiH, Brčko distrikt), kojima bi se definisale dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove i obuče profesionalce_ke koji_e bi mogli_e pratiti proces i voditi medicinske procedure promjene spola u BiH, kao i obavezu zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja.

VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA

Pravni okvir

BiH je i dalje dio malog broja zemalja u Evropi koje su eksplicitno zaštitile interspolne osobe u svom antidiskriminacijskom zakonodavstvu **zabranom diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika**, što predstavlja izuzetno pozitivan korak u borbi za zaštitu interspolnih osoba. Međutim, interspolne osobe izuzetno su nevidljiva i ranjiva skupina u bh. društvu zbog nedostatka informacija o interspolnosti i zbog problema s kojima se susreću u javnosti, kako su predstavljene u stručnoj literaturi, školskim i fakultetskim udžbenicima te među medicinskim radnicima. Za interspolne osobe i dalje se koriste pojmovi *hermafroditizam* i *pseudohermafroditizam*, iako su oni naučno neutemeljeni i stigmatizirajući.

Još uvijek **nisu uspostavljene jasne medicinske smjernice i procedure o tome kako treba postupati u različitim slučajevima interspolnosti**, koje bi važile za sve medicinske ustanove u BiH. Iz istraživanja SOC-a iz 2016. godine jasno je da se u pojedinim medicinskim ustanovama vrše operacije tzv. normalizacije spola, odnosno medicinski i hirurški tretmani nad novorođenčadi, koji su vođeni isključivo potrebom estetskog prilagođavanja izgleda bebe i njenih spolnih karakteristika muškom i ženskom spolu, bez obzira na to što zdravlje djeteta nije ugroženo. Veliki broj interspolnih osoba, ali i medicinskih stručnjaka_inja, zauzeo je stav da je bilo kakve estetske medicinske zahvate potrebno odložiti do momenta kada dijete može dati svoju informiranu saglasnost.

Društvena stvarnost

Podaci istraživanja Sarajevskog otvorenog centra iz 2016. i dalje su najadekvatniji za davanje barem djelimične slike stanja u medicinskim ustanovama.

Tokom 2016. godine SOC je kontaktirao **27 zdravstvenih ustanova u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu (od kojih je odgovorilo samo sedam)** s pitanjima o broju novorođenčadi koja se mogu okarakterisati kao interspolna, te kakva je procedura postupanja u takvim slučajevima. Četiri od sedam ustanova potvrdile su da su u dosadašnjem radu imale zabilježene slučajeve rođenja interspolne novorođenčadi. Prema pojedinim medicinskim procjenama, **na 2.000 osoba tipično muškog ili tipično ženskog spola rodi se jedna interspolna osoba**. U BiH (na 30.000 novorođene djece, koliko je procijenjeno da se rodi godišnje) rodi se 15 beba s varijacijama u spolnim karakteristikama, odnosno 15 interspolnih osoba godišnje.

Interspolna novorođenčad upućuju se u veće kliničke centre u Sarajevu, Tuzli, Banjoj Luci, ali i izvan države. Tako je jedna od medicinskih ustanova navela da je česta praksa da se roditelji s djetetom šalju u Beograd u UDK Tiršovu i Institut za majku i dijete.

Izvjesno je i da ne postoji jasan i propisan način postupanja u ovakvim slučajevima, što ostavlja prostor za olako odlučivanje doktora na hirurške zahvate i druge medicinske tretmane koji nisu neophodni za zdravlje djeteta. Nepoznato je da li je roditeljima pružena adekvatna podrška u vidu psihološkog i medicinskog savjetovanja, a što je neophodno da bi mogli donijeti odluku u najboljem interesu djeteta. Stoga, ovo je jedno od pitanja na kojem će biti neophodno dosta rada, prije svega u vidu ostvarivanja jačeg kontakta i saradnje s kliničkim centrima, senzibilizacije medicinskih radnika, ali i uključivanja relevantnih institucija kao što su ministarstva zdravstva, te Institucija ombudsmena za ljudska prava.

Mali pomaci ostvareni su u saradnji s državnim institucijama. SOC je u 2017. održao trening za predstavnike_ce gender institucionalnih mehanizama o interspolnosti i ljudskim pravima interspolnih osoba. Također, u protekloj godini nizom održanih info-sesija za predstavnike_ce institucija u Kantonu Sarajevo obuhvaćeno je i pitanje interspolnih osoba. Ovo je veoma značajno jer su prvi put obučeni predstavnici_e institucija koje direktno mogu uticati na poboljšanje položaja interspolnih osoba. To su predstavnici_e sljedećih institucija: Tužilaštvo KS-a, MRSRI KS, te resorne ustanove MRSRI KS: Gerontološki centar, Centar za socijalni rad, Psihijatrijska bolnica Jagomir, Disciplinski centar za maloljetnike, Terapijska zajednica Kampus i Centar za porodično savjetovalište.

Istraživanje Sarajevskog otvorenog centra iz 2017. o problemima i potrebama LGBTI osoba pokazalo je nekoliko stvari relevantnih za interspolne osobe. Prije svega, da su **interspolne osobe i dalje nevidljive**, te da je teško doći do sagovornika_ca spremnih da pričaju o svojim problemima. I, druga stvar, pokazalo se da je unutar LGBTI zajednice problem prisilne operacije interspolnih osoba specifičan samo za ovu grupu, što se percipira veoma ozbiljno, iako se većina ispitanika_ca ne suočava s tim (ovo je identifikovano kao veći prioritet od nemogućnosti zaključenja životnih zajednica, otežanog pristupa servisima i uslugama itd.).¹⁵

¹⁵ Brojevi koji ravnopravnost znače 2. Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini, Amar Numanović, Sarajevski otvoreni centar, 2017.

Smjernice za djelovanje

- Daljnja saradnja s medicinskim ustanovama i stručnjacima_ stručnjakinjama, rad na informisanju i senzibilizaciji u vezi s problemima intersepolnih osoba, te revidiranje medicinskih klasifikacija i izbacivanje iz upotrebe zastarjelih pojmova poput hermafrodit i pseudohermafrodit.
- Transparentno i dostupno informisanje o procedurama i medicinskom tretmanu u slučaju rođenja intersepolnih osoba i zabrana medicinski nepotrebnih hirurških zahvata i medicinskih tretmana normalizacije spola u zdravstvenim ustanovama nad intersepolnim osobama bez pune i informisane saglasnosti same intersepolne osobe.
- Kontinuirano uključivanje državnih organa (ministarstva zdravstva) i državnih tijela nadležnih za zaštitu ljudskih prava (ombudsmena) u zaštitu ljudskih prava, samoodređenja i tjelesnog integriteta intersepolnih osoba.

Pravni okvir

Pravni okvir u ovoj oblasti regulišu **Zakon o strancima** i **Zakon o azilu**. Ova dva zakona donesena su krajem 2015. odnosno početkom 2016. iz potrebe za usklađivanjem pravne stečevine EU, koja se odnosi na pitanje imigranata, traženja azila i boravka stranaca. Iako su odredbe EU direktiva¹⁶ gotovo u potpunosti preuzete, izostavljena je odredba koja navodi SORI kao specifičnost određene društvene grupe, a samim tim i kao razlog progona i traženja azila. Istospolne zajednice također nisu prepoznate kao osnova za dobijanje privremenog boravka u BiH niti ih zakon prepoznaje u odredbama koje se odnose na spajanje porodice.

Institucija ombudsmena za ljudska prava 2016. godine u Specijalnom izvještaju o pravima LGBTI osoba u BiH izdala je **preporuke nadležnim organima u oblasti postupanja s tražiocima azila i strancima** da se, između ostalog, službenicima koji se bave azilom i drugim srodnim strukama osigura obuka, te da LGBTI tražioci_teljice azila tokom procedure traženja azila budu tretirani_e s poštovanjem, uz informacije i senzibilitet. Do aprila 2018. još uvijek nisu uspostavljene takve procedure prema kojima bi se LGBTI tražioci_teljice azila osjetili_e sigurnima da mogu slobodno govoriti o svojoj seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu, niti da bi se adresirala socijalna izolacija i diskriminacija koju LGBTI tražioci_teljice azila doživljavaju u azilantskim centrima. **U januaru 2018. godine gej muškarac, tražitelj azila iz Sirije, morao je biti izmješten iz azilantskog centra zbog nasilja koje je trpio i odnosa drugih štíćenica_ka centra prema njemu.**

Broj LGBTI osoba iz BiH koje se javljaju Sarajevskom otvorenom centru tražeći informacije o preseljenju ili traženju azila u Evropskoj uniji i Sjedinjenim Američkim Državama na osnovu SORI u konstantnom je porastu. LGBTI osobe iz BiH na traženje azila odlučuju se zbog psihičkih poteškoća, psihičkog i fizičkog nasilja, diskriminacije pri zapošljavanju i odbacivanja društva koje trpe zbog svoje SORI.

¹⁶ Direktiva 2011/95/EU navodi da „Značajke vezane za spol, uključujući rodni identitet, moraju se uzeti u obzir za potrebe određivanja pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili utvrđivanja osobina takve skupine.“

Dokumentovani slučajevi

Služba za poslove sa strancima BiH u 2017. godini zabilježila je **dvije osobe, a od početka 2018. jednu osobu**, koje su tražile azil na osnovu SORI.

SOC je u **2017. godini dobio devet upita za davanje informacija ili pružanje pomoći, a samo od početka 2018. već četiri upita za podršku i pružanje informacija LGBTI osobama iz BiH o procesima traženja azila u državama EU i u Sjedinjenim Američkim Državama.**

Smjernice za djelovanje

- Izmijeniti Zakon o azilu BiH tako da se spol, SORISK eksplicitno navedu kao osnove za traženje azila i mogući razlozi proganjanja;
- Zakonom o strancima prepoznati istospolne zajednice, odnosno spajanje porodice, kao osnovu za dodjeljivanje privremenog boravka partnerima_cama bh. građana_ki.
- Osigurati obuku službenicima_službenicama koji_e se bave azilom kako bi LGBTI tražioci_teljice azila tokom procedure traženja azila bili_e tretirani s poštovanjem, na adekvatan, profesionalan i senzibilan način.

Pravni okvir

Kodeksi profesionalne etike novinarstva u BiH postoje na nivou Regulatorne agencije za komunikacije BiH, Vijeća za štampu u BiH i na nivou pojedinih novinarskih asocijacija. **Na nivou Regulatorne agencije za komunikacije BiH, na snazi je Kodeks o emitiranju radiotelevizijskog (RTV) programa, a na nivou Vijeća za štampu Kodeks za štampu.** Najveća razlika između ova dva kodeksa je u činjenici da je Regulatorna agencija za komunikacije ovlaštena da primjenjuje određene sankcije (usmene i pismene opomene, novčane kazne, oduzimanje dozvole) za kršenje pravila Kodeksa o RTV emitiranju, dok kršenje Kodeksa za štampu ne povlači zakonski predviđene sankcije. Sadržaj štampanih medija predmet je samoregulacije kroz djelovanje Vijeća za štampu, i odvija se tako da Vijeće za štampu procijeni određeni medijski sadržaj na koji je zaprimilo žalbu, te, ako utvrdi kršenje, obavijesti medij na koji je uložena žalba da je dužan objaviti ispravku, što medij može, ali ne mora učiniti.

Razlika između ovih kodeksa ogleda se i u načinu na koji oni reguliraju govor mržnje. Zabrana govora mržnje direktno je navedena u Kodeksu o emitiranju RTV programa kojim se govor mržnje definira kao: "jezik/govor koji ima namjeru da ponizi, zastraši ili podstakne na nasilje ili predrasude protiv osoba ili grupe na osnovu njihovog spola, rase, dobi, nacionalnosti, seksualnog opredjeljenja, hendikepiranosti, moralnih ili političkih ubjeđenja, socijalno-ekonomskog statusa ili profesije", dok se u Kodeksu za štampu na drugačiji način obrađuje govor mržnje, tako što se propisuje da će "novinari dati sve od sebe kako ne bi huškali i/ili podsticali mržnju i/ili nejednakost na osnovu etničke pripadnosti, nacionalnosti, rase, religije, spola, seksualne orijentacije, fizičke onesposobljenosti ili mentalnog stanja".

Analiza medijskog izvještavanja¹⁷

U 2017. godini praćeno je izvještavanje 62 elektronska, štampana i online medija. U svim medijima objavljena su ukupno 2.073 teksta/priloga (60 posto više nego prethodne godine), i to: u štampi – 639 tekstova, na televiziji – 96 priloga i u online medijima – 1.338 tekstova/priloga. Štampani medij koji je najviše izvještavao o LGBTI temama bio je Oslobođenje – 98, od televizijskih stanica

¹⁷ Sarajevski otvoreni centar već niz godina prati i analizira izvještavanje medija o LGBT osobama, temama, pravima i kulturi. Ovi podaci dio su te analize za 2017. godinu.

Federalna televizija – 25, a od online portala Avaz.ba – 176 tekstova/priloga. Najveći broj vijesti odnosio se na LGBTI osobe iz regije. O transrodnim osobama se i senzacionalistički izvještavalo, s fokusom na proces prilagodbe spola.

Od tema iz BiH, najviše se izvještavalo o protestnom skupu koji je održan u maju, tematskoj sjednici održanoj u PSBiH, aktivnostima Sarajevskog otvorenog centra, te inicijativama za zakonske promjene koje su se dogodile u toku godine, a koje su se ticale prava LGBTI osoba. Jedan dio medijskih objava direktno se ticao i prava interseksualnih osoba u BiH.

U online medijima još uvijek je primjetan najveći broj agencijskih vijesti, po principu copy-paste, dok je za televizijske emisije evidentno da javni događaji po karakteru slični paradi ponosa privlače najviše pažnje. Ove godine povećan je broj negativnih tekstova u online medijima, u usporedbi s prethodnom godinom.

Većina tekstova spada u kategoriju neutralnih priloga, te možemo zaključiti da su novinari_ke tokom 2017. godine propustili_e šansu da o medijski zanimljivim, a svakako višestruko važnim temama pišu angažovano i istraživački.

Smjernice za djelovanje

- Mediji u BiH trebaju se suzdržavati od poticanja na mržnju, te koristiti rodno osjetljiv jezik i politički korektnu LGBTI terminologiju; trebaju koristiti svoju ulogu u cilju edukacije javnosti, borbe protiv stereotipa i predrasuda, i promoviranja tolerancije;
- Mediji u BiH ne smiju prenositi govor mržnje, te trebaju tretirati LGBTI teme kroz prizmu afirmacije ljudskih prava, trebaju birati ilustracije koje prate članke tako da odgovaraju temi umjesto senzacionalističkih fotografija, a tretirati LGBTI osobe jednako kao i heteroseksualne i cisrodne, te ih ne posmatrati samo kroz njihovu seksualnu orijentaciju ili rodni identitet; više izvještavati o kulturnim, društvenim, pravnim i političkim pitanjima LGBTI osoba u BiH;
- Mediji u BiH trebaju ukazivati na zakonsku regulativu i neophodnost poštivanja ljudskih prava LGBTI osoba; trebaju regulisati komentare na svojim online portalima i društvenim mrežama u cilju suzbijanja krivičnih djela pozivanja na diskriminaciju, mržnju i nasilje.

RJEČNIK LGBTI POJMOVA¹⁸

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara) već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao (manje ili više) javna obznana drugima. *Coming out* (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmiše vlastiti identitet, što je veoma važno za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminirati na osnovu *seksualne orijentacije*, *trans** (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu *rodnog identiteta* i rodnog izražavanja, a interspolne osobe na osnovu *spolnih karakteristika*. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu zakonski prepoznate kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Princip nediskriminacije

Jednak tretman pojedinaca_i ili grupe, bez obzira na njihove specifične karakteristike. Koristi se da bi se procijenili prividno neutralni kriteriji i prakse koje mogu prouzrokovati efekte koji osobe s tim karakteristikama sistematski stavljaju u nepovoljniji položaj.

HOMOFOBIIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama, koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

¹⁸ Rječnik LGBTI pojmova nastao je zajedničkim radom tima Sarajevskog otvorenog centra.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Osoba koju privlače osobe istog spola.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

Gay (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno za osobe koje seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije *spolne karakteristike*, uključujući hromozome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. *Interspolne osobe*, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti, ove osobe često su nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

INTERSEKCIONALNOST

Pristup proizašao iz sociološke teorije intersekcionalnosti, koji diskriminaciju analizira kao složen sistem u kome su različiti oblici diskriminacije zasnovani na različitim kategorijama identiteta (roda, pola, rase, klase, seksualne orijentacije, rodnog identiteta). Ovi identiteti su međusobno povezani i utiču jedni na druge, te se i u razmatranjima diskriminacije moraju sagledavati skupa.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans*(rodne) i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrđan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki, već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj vlastitog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *cisrodnim osobama*, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *trans(rodnim) osobama*. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

Rodno izražavanje

Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe, koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na *heteroseksualne* (privlačnost prema osobama različitog spola), *homoseksualne* (privlačnost prema osobama istog spola) i *biseksualne* (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe stoga mogu biti diskriminirane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasuda zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. *Transrodni muškarac* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. *Transrodna žena* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modificirala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema transeksualnim i transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodno identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

DODATAK

Politički sistem Bosne i Hercegovine

Politički sistem Bosne i Hercegovine veoma je kompleksan i asimetričan. Bosna i Hercegovina se sastoji od 13 federalnih jedinica. Administrativno se dijeli na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Republika Srpska je unitarno uređena i podijeljena samo na opštine i gradove, dok se Federacija BiH sastoji od deset kantona, koji se opet, svaki pojedinačno, dijele na najmanje tri opštine/grada. Odgovornost i odnosi između institucija države, entiteta i Brčko distrikta regulisani su Ustavom BiH, ali se u dnevnom političkom životu često susrećemo s različitim tumačenjima ovih odredbi, što direktno utiče na (ne) donošenje i (ne) provođenje zakona i drugih javnih politika (strategije/akcioni planovi). Država i oba njena entiteta imaju svoje ustave, kao i različite upravne i političke sisteme. Brčko distrikt ima zaseban upravni sistem i vlastiti Statut kao najviši pravni akt, ali je po nadležnostima skoro izjednačen s entitetima. Zakoni i druge javne politike od značaja za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba su u nadležnosti države, entiteta, kantona i Brčko distrikta. Ova kompleksnost ukazuje na potrebu za koordinisanim pristupom te za razvijanjem kapaciteta i podizanja svijesti o potrebama LGBTI osoba na svim ovim nivoima vlasti. Rad na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba ne smije biti samo u nadležnosti odabranih institucija na nivou države i entiteta, nego je izrazito važno da i druge institucije, naročito na nivou kantona i Brčko distrikta, poduzimaju mjere kako bi se ukinula sistemska diskriminacija LGBTI osoba, te radilo na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba.

Na **državnom nivou** postoji tročlano Predsjedništvo čiji_e se članovi_ce, jedan_ na Bošnjak_inja, jedan_ na Hrvat_ica i jedan_ na Srbin_Srpkinja, rotiraju svakih osam mjeseci u predsjedavanju ovom institucijom. Izvršnu vlast čini Vijeće ministara s jednim_om predsjedavajućim_om i devet ministarstava. Državne institucije odgovorne su za vanjsku, finansijsku i monetarnu politiku, nadzor i upravljanje granicama, vanjsku trgovinu, imigracije, izbjeglice te regulaciju azila. Jedno od ministarstava unutar Vijeća ministara BiH je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u okviru kojeg djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Ovo Ministarstvo i sama Agencija od velike su važnosti za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba. Na nivou BiH djeluje i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, koja je sa svoja tri ombudsmena nadležna za cijelu BiH i za sve nivoe vlasti. Po Zakonu o zabrani diskriminacije Institucija ombudsmena je ujedno i tijelo nadležno za pitanja ravnopravnosti (*equality body*). Zakonodavna vlast (Parlamentarna skupština) je bikameralna, donji dom je Predstavnički

dom, a gornji Dom naroda. U okviru Parlamentarne skupštine postoji Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova unutar Predstavničkog doma, dok u Domu naroda funkciju specijalizovanog radnog tijela za ravnopravnost spolova preuzima Ustavna komisija. Neki od ključnih zakona za LGBTI osobe, kao što su zakoni o zabrani diskriminacije, ravnopravnosti spolova, o strancima i o azilu, u nadležnosti su države.

Oba entiteta imaju jednog_u predsjednika_cu i dva_ije zamjenika_ce predsjednika_ce. Vlade entiteta imaju jednog_u premijera_ku i 16 ministara_rica. Iako pozicije gornjih domova nisu jednake u političkom sistemu Republike Srpske i Federacije BiH, može se pojednostavljeno reći da i entiteti imaju dvodomne parlamente s jednim predstavničkom domom i jednim domom naroda. Entitetski parlamenti imaju parlamentarna radna tijela za ljudska prava i za ravnopravnost spolova/jednake mogućnosti. U okviru izvršne vlasti funkcionišu i gender centri, vladine institucije za unapređenje ravnopravnosti spolova, koji igraju ključnu ulogu za koordinaciju entitetskih institucija kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba, s obzirom na to da ne postoje entitetske institucije specijalizirane za ljudska i/ili manjinska prava. Npr. radno zakonodavstvo, krivično zakonodavstvo vezano za krivična djela počinjena iz mržnje i porodično zakonodavstvo u nadležnosti su entiteta.

Kantonima unutar Federacije BiH (njih deset) zagarantovana je suštinska autonomija. Kantoni imaju svoje vlade i svoje jednodomne parlamente. Iako su kantoni treći nivo vlasti odozgo, oni imaju status federalnih jedinica te tako imaju vlastite nadležnosti (kao što su obrazovanje na svim nivoima, zapošljavanje, zdravstvo), za koje donose zakone i druge javne politike. Iako je Federacija BiH nadređena kantonima, kantoni nekad donose propise koji su u suprotnosti s propisima Federacije ili naprosto ne provode postojeće propise Federacije BiH. Kantoni nemaju urede/institucije za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svojih vlada, a samo dva kantona imaju koordinacione odbore za ravnopravnost spolova (radnu grupu koja se sastoji od predstavnika_ca različitih ministarstava). Skoro svi kantoni ne poduzimaju samostalno nikakve koordinisane mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.

Brčko distrikt, iako predstavlja oblik lokalne zajednice, faktički je, po svojim nadležnostima, izjednačen s entitetima. Distriktom upravlja gradonačelnik koji predsjedava Vladom Brčko distrikta s deset odjela. Zakone i ostale propise donosi Skupština Brčko distrikta. Brčko distrikt nema ured/instituciju za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svoje vlade, dok unutar Skupštine Brčko distrikta djeluje Komisija za ravnopravnost spolova. Institucije distrikta nisu poduzimale nikakve mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba do sada.

Najviše sudske instance su tri ustavna suda, po jedan za svaki entitet te jedan na državnom nivou. Zbog prirode političkog sistema, Bosna i Hercegovina nema Vrhovni sud. U entitetima postoje prvostepeni i apelacioni sudovi, te vrhovni sudovi entiteta. Brčko distrikt ima vlastiti osnovni i apelacioni sud. Policija je pod nadležnošću entiteta i Brčko distrikta, dok unutar Federacije postoji i deset kantonalnih policija koje svoje nadležnosti dijele s entitetskom policijom.

Tabelarni prikaz provođenja Specijalnog izvještaja o stanju prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini Institucije ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine

BROJ	PREPORUKA	KOJOJ INSTITUCIJI JE UPUĆENA	PROVEDENA	NIJE PROVEDENA	DJELOMIČNO PROVEDENA	PREPORUKU NIJE MOGUĆE OCJENITI
1	<p>A. Da preventivno djeluju u smislu zaštite prava LGBT populacije;</p> <p>B. da pravovremeno reaguju u slučaju ugrožavanja bilo kojeg zaštićenog prava LGBT osoba;</p> <p>C. da nastave sa poduzimanjem mjera usmjerenih na jačanje senzibilnosti u radu sa LGBT populacijom;</p> <p>D. da poduzmu mjere iz svoje nadležnosti kako bi svakoj osobi bila garantovana lična sigurnost prilikom ostvarivanja ustavima zagaranovanih prava na slobodu okupljanja;</p> <p>E. da u saradnji sa Institucijom ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine sačine sveobuhvatan program obuke policijskih službenika i pristupe izradi Priručnika za edukaciju zaposlenih o LGBT temama.</p>	<p>Policijskim agencijama u Bosni i Hercegovini</p>	B.	E.	<p>C. Provedene su jednokratne ili jednogodišnje permanentne obuke za policijske službenike_ ce koje nisu poslije nastavljene niti uvedene u program edukacije policijskih akademija niti odjela za edukaciju kao stalni obrazovni moduli.</p>	A. I. D.
2	<p>A. Da kontinuirano rade na edukaciji sudija i tužilaca s posebnim fokusom na pitanja ljudskih prava i prava LGBT osoba;</p> <p>B. Da kontinuirano rade na edukaciji sudija i tužilaca s posebnim fokusom na pitanja ljudskih prava i prava LGBT osoba.</p>	<p>Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH Javnoj ustanovi Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije BiH i Javnoj ustanovi Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske</p>			<p>Samo CEST FBiH, i to u saradnji sa organizacijama civilnog društva koje rade na pravima LGBTI osoba</p>	

3	Da u saradnji sa Institucijom ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine sačine sveobuhvatan program obuke zatvorskih službenika i pristupe izradi Priručnika za edukaciju zaposlenih o LGBTI temama	Ministarstvu pravde BiH Ministarstvu pravde FBiH Ministarstvu pravde RS Svim kazne-no-popravnim ustanovama		x		Sve što se radi dolazi od organizacija civilnog društva - ili povodom obilježavanja bitnih datuma ili određenih akcija, ali rijetko ili skoro nikako samoinicijativno nisu obrađivali teme relevantne za BiH	
4	Da rade na podizanju svijesti i promociji prava LGBTI osoba u cilju senzibiliziranja javnosti i podizanja svijesti o njihovim pravima.	Javnim servisima kao i svim medijskim kućama, štampanim i elektronskim medijima u BiH				Izjave su dolazile od institucija kojima je to svakako u djelokrugu rada, ali ne i od institucija koje se oglašavaju vezano za određene slučajeve nasilja, diskriminacije ili kršenja ljudskih prava	
5	Da otvorenije istupaju u zaštitu prava LGBTI populacije povodom pojedinačnih incidenata, ali i generalno.	Nosiocima javnih funkcija					

6	Da u svoje programe uvrstite teme zaštite od diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.	Političkim partijama	X		
7	Da analiziraju sadržaj obavezne literature koja se koristi u nastavi kako bi homoseksualnost bila tretirana seksualna orijentacija, a ne kao devijacija ili bolest.	Pravnim fakultetima u Bosni i Hercegovini	X		
8	Da pristupi izmjenama Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i izričito definiira pojmove seksualne orijentacije i rodnog identiteta, kao što je to učinjeno u Zakonu o zabrani diskriminacije BiH.	Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine	X		
9	Da pristupi izmjenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH i upis promjene spola reguliše na način kako je to propisano Zakonom o matičnim knjigama Federacije BiH i Republike Srpske.	Skupštini Brčko distrikta Bosne i Hercegovine	X		
10	Da razmotre mogućnost izmjena Zakona o zdravstvenom osiguranju kojim će se predvidjeti djelimično ili potpuno pokrivanje troškova medicinskog procesa promjene spola i obaveznog zdravstvenog osiguranja.	Entitetskim ministarstvima zdravlja i Odjelu za zdravstvo Vlade Brčko distrikta	X		
11	Da sistemski i kontinuirano vrše edukaciju medicinskog osoblja koje bi moglo pratiti proces tranzicije transseksualnih osoba i pružiti neophodnu medicinsku pomoć; da poduzimaju mjere u cilju osiguravanja medicinskog kadra koji bi mogao vršiti kompletan medicinski proces promjene spola.	Kliničkim centrima i bolnicama u BiH	X		
12	Da zakonski urede pitanje zajednice života istospolnih partnera	Zakonodavnim tijelima u Bosni i Hercegovini	X		

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) zagovara puno poštivanje ljudskih prava i društvenu inkluziju LGBTI osoba i žena. Sarajevski otvoreni centar je nezavisna, feministička organizacija civilnog društva koja teži osnažiti LGBTI (lezbejke, gej, biseksualne, trans* i interspolne) osobe i žene jačanjem zajednice i građenjem aktivističkog pokreta. SOC također javno promoviše ljudska prava LGBTI osoba i žena, te na državnom, evropskom i međunarodnom nivou zagovara unapređivanje zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili_e smo voditi jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali_e smo treninge za policiju, tužilaštva i sudove, te smo intenzivno radili_e na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, unapređenju prijedloga regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u FBiH, pravima radnica u vezi s diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH. Tokom 2017. godine nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus usmjerili_e smo na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u BiH, pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu pomirenja privatnog i poslovnog života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije. Tokom protekle godine provodili_e smo i medijske kampanje koje su dosegle preko milion bh. građana_ki, a organizovali_e smo i LGBTI filmski festival Merlinka.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Autori_ce

Emina Bošnjak (Zenica, 1983) direktorica je Sarajevskog otvorenog centra, feministkinja i aktivistkinja. Radi na upravljanju organizacije, godišnjem narativnom i finansijskom izvještaju organizacije, pripremi i izvršavanju državnih i međunarodnih akcija zagovaranja te produkciji godišnjih izvještaja o ženskim i LGBTI ljudskim pravima. Emina je aktivna i na polju izgradnje kapaciteta organizacija civilnog društva u BiH za rad na ljudskim pravima LGBTI osoba.

Kontakt: emina@soc.ba

Vladana Vasić (Sarajevo, 1990) rukovoditeljica je Sarajevskog otvorenog centra. Njen fokus su pitanja vezana za kršenja i zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba i žena u BiH. Zagovara unapređenje domaćeg zakonodavstva i politika u skladu s regionalnim i međunarodnim standardima ljudskih prava. Vladana je članica Evropske komisije za pravo seksualne orijentacije (European Commission on Sexual Orientation Law). Završila je studij prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: vladana@soc.ba

Darko Pandurević (Sarajevo, 1991) projektni je asistent i dio tima Sarajevskog otvorenog centra od septembra 2014. godine, gdje pomaže u koordinaciji inicijative za evropske integracije BiH. Pomaže i u provođenju zagovaračkih i edukativnih aktivnosti o pravima LGBTI osoba za državne institucije i pri praćenju poštivanja i kršenja ljudskih prava LGBTI osoba u BiH. Trenutno završava dodiplomski studij na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: darko@soc.ba

Liam Isić (Bihać, 1996) volontirao je u Sarajevskom otvorenom centru od 2016. godine, a od 2018. je angažovan kao projektni asistent. Bavi se aktivnostima vezanim za ljudska prava LGBTI osoba, radi s LGBTI osobama, a posebno je fokusiran na rad sa trans* zajednicom u Bosni i Hercegovini. Trenutno završava dodiplomski studij na Američkom univerzitetu u BiH.

Kontakt: liam@soc.ba

Jozo Blažević (Zenica, 1986) koordinator je programa u Sarajevskom otvorenom centru, gdje radi na obuci i senzibilizaciji policijskih službenica_ka, te predstavnica_ka pravosuđa, na pitanjima diskriminacije i krivičnih djela počinjenih iz mržnje prema LGBTI osobama, ali i drugim marginaliziranim društvenim grupama u BiH. Radio je na uspostavljanju lokalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, koja uključuje predstavnice_ke pravosuđa, ali i institucija socijalne i zdravstvene zaštite.

Kontakt: jozo@soc.ba

Lejla Huremović (Vlasenica, 1987) koordinatorica je programa u Sarajevskom otvorenom centru. Bavi se analizom medijskog izvještavanja o LGBTI temama, organizacijom medijskih kampanja, kao i javnim/uličnim akcijama i performansima, te radom na osnaživanju LGBTI osoba i zajednice u BiH. Lejla je završila studij odnosa s javnošću na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, gdje trenutno piše master tezu na Odsjeku za komunikologiju.

Kontakt: lejla@soc.ba